

УДК 378.091 : 655.3.066.13 (47+57) «1939/1945»

ОБРАЗ ПРЕДСТАВНИКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ РАДЯНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ*Марія Бистра*

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Україна, 21000, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
e-mail: m.bistra@donnu.edu.ua

Періодичні видання радянської України у 1930-ті – 1940-ві рр. повністю контролювані тоталітарною державою змальовували у суспільній свідомості ідеальні образи щасливого радянського теперішнього і ще більш успішного радянського майбутнього. У цій уявній дійсності важливе місце посідав новий соціальний тип людини – «людина радянська», вона мала відповідний набір ціннісних орієнтирів, особистих якостей, які були визначальними у створенні «радянського раю». Водночас з початком Другої світової війни над цим «раєм» нависла реальна загроза та «радянська людина» повинна була його захищати. Яким був цей удаваний «будівник і захисник соціалізму»? Чи змінювався цей образ з плином часу та під тиском соціальних потрясінь періоду Другої світової війни? Чи відрізнялися змальовані у пресі ідеальні образи представників різних професійних груп радянського суспільства? Відповідь на ці та багато інших запитань можна знайти на шпальтах офіційних газет. Отже, вивчення образу представника науково-педагогічної інтелігенції на основі матеріалів періодичних видань УРСР допоможе відтворити конструйовані владою соціальні міфи, визначити місце у них представників різних професійних груп, відтворити уявлення про науковця, що склалося у суспільній свідомості, а також краще зрозуміти дух даної історичної епохи.

Осмилення місця та ролі представника науково-педагогічної інтелігенції в українському радянському суспільстві наукова проблема, яка неодноразово порушувалася науковцями [40; 41; 42]. На сьогоднішній день існує досить солідна історіографія даної проблематики. Проте образ радянського вченого та викладача у контексті українських офіційних радянсько-партійних мас-медіа не став предметом спеціального дослідження та заслуговує на увагу.

Метою статті є відтворення образу представника науково-педагогічної інтелігенції у радянських періодичних виданнях України часів Другої світової війни.

До аналізу було залучено українські газети «Радянська Україна» (орган ЦК КП(б)У, Верховної ради та НРК УРСР), «Радянська освіта» (орган Наркомату освіти УРСР і ЦК профспілки працівників початкових і середніх шкіл України), «Більшовицька правда» (орган Вінницького обкому, МК КП(б)У, облвиконкому та облпрофради), «Вінницька правда» (з 1944 р. орган Вінницького обкому, МК КП(б)У, облвиконкому та облпрофради), «Радянська Волинь» (орган Волинського обласного і Луцького міського комітетів КП(б)У та обласної Ради депутатів трудящих), «Вільна Україна» (орган Львівського обкому і міському КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих) за 1937-1941, 1944-1945 рр. Відхід від окреслених хронологічних рамок обумовлений характером матеріалу та необхідністю порівняльного аналізу. Відібрані періодичні видання представляють як центральні, так і місцеві офіційні друковані органи, де розміщувались різнопланові матеріали, що відбивали загальнодержавні та регіональні економічні, політичні культурні процеси в УРСР. Аналізований контент є досить великим за обсягом (тільки «Більшовицької правди» 826 номерів) і містить публікації аналітичного характеру, промови партійних і державних діячів, актову документацію, художні твори, різного роду повідомлення, оголошення, зображальні матеріали тощо. Тому наявний документальний масив є цілком достатнім для досягнення мети дослідження.

За допомогою періодичних видань вже з перших днів утвердження радянської влади у громадській думці формується соціальний міф про ідеального радянського вченого, на якого повинно було рівнятися не одне покоління реальних працівників освіти і науки УРСР. Важливою передумовою формування суспільної думки про науково-педагогічного працівника, як поважного члена соціуму, було наголошення на високій соціальній цінності освіти і науки. Це досить добре простежується у газетних матеріалах, де чимало місця відведено науковій та освітній тематиці. Так, у газеті «Більшо-

вищка правда» за січень 1939 р. (24 номери) було надруковано 19 статей і повідомлень, що стосувалися науки та вищої освіти, а у «Радянській Україні» за липень 1944 р. (21 номер) – 22.

Промовистим маркером піклування влади про освіту та науку для громадян було оприлюднення державного бюджету СРСР і УРСР з видатками на відповідні сфери [37]. Так, за бюджетом УРСР у 1940 р. тільки на утримання науково-дослідних інститутів було виділено 118,4 млн. крб. [43].

Підкреслити престижність вищої освіти покликаний був і нагрудний значок випускника державного університету, запроваджений 4 вересня 1945 р. Такий значок мали право носити всі випускники університетів 1918-1945 рр. «на правому боці грудей, нижче орденів і медалей СРСР» [56].

Підтвердженням уявлень про вищі навчальні заклади та наукові установи, як храми радянської науки, слугували світлини навчальних корпусів вишів, будівель АН УРСР, що доволі часто з'являлися на шпальтах радянських газет [57; 66]. Нерідко, у мас-медіа друкувалися і фотографії величних корпусів навчальних закладів інших республік СРСР [7].

Разом з тим, засоби масової інформації активно популяризували наукові досягнення радянських вчених, широко висвітлювали їхні наукові дослідження, винаходи, представляючи радянську науку як найбільш передову у світі [14; 39]. Широко висвітлювалася діяльність Академії наук СРСР, УРСР і РРФСР [8; 35; 65; 68]. На честь 25-річчя АН УРСР кілька номерів газети «Радянська Україна» були майже повністю присвячені даній події [65; 66; 67].

Друга світова війна внесла певні корективи: окреме місце у газетних публікаціях почала посідати діяльність Львівської філії АН УРСР, а також АН Литовської, Латвійської РСР і, навіть, Вірменської й Азербайджанської РСР, що пояснюється ідеологічними мотивами [25; 45; 62; 69]. У такий спосіб підкріплювалася думка про вільний розвиток науки у СРСР, а також утверджувався міф про дружбу та єдність усіх радянських народів у роки війни. Проте, як не дивно, на українському походженні представників науково-педагогічної інтелігенції УРСР у пресі наголосу не робили, за винятком публікацій, де фігурують науковці із Західної України.

Піднесенню соціального статусу науки та науковців сприяли і повідомлення у пресі про отримання викладачами вчених звань, підготовку та захист докторських і кандидатських дисертацій, оголошення конкурсів на заміщення вакантних посад академіків, завідувачів

кафедр, професорів і доцентів [34; 64]. Науково-педагогічна діяльність не припинялася навіть у роки війни, що наголошувалося у публікації «Видача дипломів та атестатів науковим працівникам», де зазначалося, що за офіційними даними Вищої атестаційної комісії СРСР у 1944 р. наукову ступень доктора наук було присуджено 520 особам, а ступінь кандидата наук – близько 3 000 осіб [69]. Мали місце й екстраординарні випадки. Так, у статті «Комсомолец – доктор фізико-математичних наук» повідомлялося, що 24-річний аспірант Київського держуніверситету комсомолец т. Пекар достроково захищав кандидатську дисертацію, а за результатами захисту йому було присуджено науковий ступінь доктора фізико-математичних наук [16]. Важко сказати, чи заслуговував аспірант на таку честь? Присудження позачергових наукових ступенів і вчених звань без дотримання «формальностей» у країні рад було доброю традицією у 1930-х рр. [1, с. 94]. Подібні повідомлення мали підкреслити не лише високий професіоналізм радянських науковців, рівень їхніх досліджень, а й авторитет партії, оскільки у статті було зроблено наголос на тому, що аспірант був комсомольцем.

Формування у свідомості населення образу педагога вищої школи відбувалося і шляхом популяризації досвіду знакових працівників освіти і науки СРСР, зокрема діяльності Н.К. Крупської й А.С. Макаренка [11; 15].

В основному у газетах науковці з'являються як люди особливі, привілейовані, часто на перших сторінках, у зв'язку з проведенням заходів загальносоюзного значення, нагородженням або визначними досягненнями. Так, у пресі широко висвітлювалася перша Всесоюзна нарада працівників вищої школи, для учасників якої навіть було влаштовано святковий прийом у Кремлі, перед ними виступав сам Й.В. Сталін та інші партійні та радянські діячі [6]. У Великому кремлівському палаці проходив і прийом делегатів XVII міжнародного геологічного конгресу [3].

Газети УРСР рясніють повідомленнями про нагородження кращих представників науково-педагогічної інтелігенції. Так, у 1940 р. академіки О.О. Байков і О.О. Богомолец були відзначені орденом Леніна [44; 47], у 1944 р. академік В.Л. Комаров отримав звання Героя Соціалістичної Праці [21], професор Київського сільгоспінституту О.І. Душечкін – орден Трудового Червоного Прапора [61]. У жовтні 1944 р. на честь 25-річчя АН УРСР орденами та медалями було відзначено 88 працівників

Академії. Повний текст Указу Президії Верховної Ради СРСР друкувався на першій сторінці центральної газети «Радянська Україна» [67].

Радянський вчений у засобах масової інформації змальовувався як людина, що зробила «неоцінений внесок у розвиток всесвітньої науки і суспільства» [38]. Навіть у «Слові великому Сталіну від українського народу» поряд з партійними, радянськими діячами, воїнами та представниками трудового народу представлено і збірний образ вченого, що працює навіть вночі на благо своєї батьківщини:

«Клянуся!» – учений порою нічною
Шепоче, до мудрих схилившись книг... [29].

Разом з тим, у «Слові...» присутня і персональна подяка деяким працівникам наукової галузі:

«Вогнем звитяги дишуть рідні гони,
Народ за щастя бореться своє
І нищать німця винахід Патона,
Труд Богомольця силу нам дає... [29].

Загалом академіки АН УРСР Є.О. Патон, О.О. Богомолец, О.В. Палладін, П.Г. Тичина були досить частими героями газетних публікацій [19; 65]. Серед академіків АН СРСР в українській періодиці нерідко згадували імена В.Л. Комарова, Т.Д. Лисенка, П.Л. Капиці [10; 63]. На відміну від газетного образу радянського учителя, що скоріше мав збірний колективний характер [2], образ радянського науковця був більш персоніфікованим, прив'язаним до видатних особистостей, здебільшого академіків. Аналіз матеріалів періодичної преси дозволяє стверджувати, що представники точних і природничих наук набагато частіше, ніж гуманітарії, виступали героями публікацій, це певною мірою пояснюється значенням практичних винаходів для промислового комплексу й оборони країни.

Діяльність відомих вчених подавалася як зразок для всіх інших. «Благородні чола, срібні голови – це найвища інтелігенція республіки», – пише кореспондент газети «Радянська Україна» про учасників ювілейної сесії АН УРСР [66].

Поважні академіки, професори, доценти були гордістю країни, прикладом для наслідування, проте у газетних публікаціях присутні і нечисленні антигерої, вони відіграють також помітну роль у формуванні образу радянського інтелігента. Якщо позитивні персонажі наукової галузі, як правило, згадувалися з усіма регаліями, їх називали по імені та по батькові, то негативні персони отримували прізвиська-

штампи, у кращому випадку згадувалися лише їхні прізвища. Наприкінці 1930-х рр. антигероєм наукової галузі стає «контрреволюційна буржуазно-націоналістична наволоч», «рештки націоналістичного мотлоху», «мерзенні вороги», що «чимало нашкодили справі підготовки кваліфікованих кадрів» [4; 5]. Серед таких негативних героїв було відзначено «незамінного фахівця» професора Вінницького педагогічного інституту Зінчука, який у минулому мав зв'язок з церковниками та провадив антирадянську агітацію серед студентів [4].

Проте у 1940-ві рр. зі шпальт періодичних видань зникають публікації, що викривають ворогів народу та їх посібників серед громадян СРСР. Антигероєм наукового фронту на противагу доброму, мудрому і демократичному радянському вченому [66] стає злий і непорядний професор-іноземець. «Пограбування університету [йдеться про Одеський державний університет] провадилось з участю румунських професорів Рантя, Ходарча, Джеордисеску і асистента Бухарестського університету Пон», – повідомлялося у «Вінницькій правді» за 24 червня 1944 р. [27]. Ймовірно, відсутність серед антигероїв радянських громадян була викликана бажанням не заплямувати високий авторитет радянської науки та її працівників, а також підтримати міф про ідеологічну єдність усього радянського народу й інтелігенції, зокрема. Незважаючи на існування колаборантів і серед представників інтелігенції, М.С. Хрущов у доповіді на VI сесії ВР УРСР відзначив: «В дні Вітчизняної війни українська радянська інтелігенція показала свою відданість радянському народові, свою згуртованість навколо партії Леніна-Сталіна» [26].

Незаперечним свідченням особливого ставлення влади до представників науково-педагогічного загалу є те, що досить часто на сторінках газет друкувалися адресовані їм привітання з нагоди ювілеїв [13; 60; 70]. Крім того, викладачі вищих навчальних закладів і науковці були одними з небагатьох представників радянського суспільства, у зв'язку зі смертю яких у засобах масової інформації друкувалися некрологи та влаштовувалися церемонії публічного прощання [12; 32].

Важливою рисою портрету пересічного представника науково-педагогічної інтелігенції, що його змальовувала періодична преса, була висока професійна активність за будь-яких обставин, самопожертва та відданість Батьківщині. Так, старший викладач кафедри геометрії Ворошиловградського педагогічного інституту М. Баймут у важких воєнних умовах,

щоб допомогти учителям, влаштував виставку літератури та приладів, прочитав доповідь і склав проект підручника та збірника вправ для шкіл [49]. Викладачі кафедри термообробки металів і металознавства Донецького індустріального інституту на чолі з доцентом Є.С. Товпенцем попри зруйновані лабораторії здійснювали дослідження «по розробці заміників дефіцитних металів», віддаючи «свої знання та сили справі найскорішого відродження промисловості рідного Донбасу» [58].

Невід'ємною складовою професійної діяльності викладача вишу, як і шкільного вчителя, була участь у соцзмаганні, що тривало у навчальних закладах країни до початку 1944 р. [2, с. 141]. Так, у 1940 р. перемогу серед вишів і премію у розмірі 75 тис. крб. виборів Київський індустріальний інститут, про що було повідомлено у газеті «Радянська Волинь» від 4 жовтня [46].

Крім участі у соцзмаганні зразковий викладач ще мав організовувати гуртки для студентів, зазвичай ідеологічного характеру [50], читати публічні лекції на різні теми [25; 51]. Так, у липні 1945 р. доктор історичних наук, професор Київського державного університету А.О. Введенський прочитав учителям м. Львова дві лекції: «Київська Русь і Галицько-Волинське князівство», «Олександр Суворов» [54].

Педагог вищої школи просто не міг не брати активної участі у відновленні зруйнованих війною корпусів навчальних закладів, інших патріотичних заходах. Так, у «Вінницькій правді» від 17 лютого 1945 р. повідомлялося, що: «Мітинг [викладачів і студентів Вінницького медичного інституту] прийняв пропозиції професора Бедера, доцентів Бурката та Алмазова про участь у справі відбудови кафедр та гуртожитку, в справі шефства над госпітальями...» [33].

Важливою частиною образу представника науково-педагогічної інтелігенції був його зовнішній вигляд, який також можна простежити на матеріалах періодичних видань. Світлина науковців у засобах масової інформації були парадними. Тут вони поставали у кращому одязі, серйозні та вдумливі [10; 21; 52]. Інший вид зображень, характерний для газет тих часів, показує представників інтелігенції за дослідницькою роботою, серед студентів або під час засідання академічної спільноти [22; 48; 67]. Всі портрети, що друкувалися у газетах, ретельно відбиралися та покликані були демонструвати високий статус професії, її значущість, переконувати широкий загал у висо-

кому рівні достатку представників науково-педагогічної інтелігенції УРСР, а також підкреслювати стабільність і впевненість у завтрашньому дні, якої були позбавлені колеги в інших країнах. Такі світлини повинні були формувати позитивний імідж науки та науковців, викликати повагу до них, надихати молодь на наслідування та наукові перемоги.

В аналізованих періодичних виданнях кінця 1930-х – сер. 1940-х рр. майже відсутні світлини жінок-науковців, як, до речі, й публікації, присвячені їм. Виняток становить широко відома усім у СРСР Надія Костянтинівна Крупська (3 фото разом з світлиною під некрологом) і, менш відома Дильшад Ібрагім кизи Муганлінська (1 фото). Поява фотографій саме цих жінок у пресі була не випадковою, знаковою: перша була не просто доктором педагогічних наук, членом АН СРСР, а й дружиною і соратницею В.І. Леніна, а інша – першою жінкою-азербайджанкою, яка одержала науковий ступінь доктора біологічних наук [11; 62]. Це мало підкреслити прогресивну політику партії у гендерному та національному питаннях. Як правило, про жінок-вчених писали не часто, тільки у зв'язку з якимись особливими обставинами, наприклад, з нагоди Міжнародного жіночого дня 8 березня [34]. Це певною мірою пояснюється незначною питомою вагою жінок серед працівників вищої школи та наукових установ (на 1939 р. тільки 31,2% від загалу) [1 с.99]. Академічна ж наука взагалі на довгі роки залишалася прерогативою майже винятково представників сильної статі. Серед 88 працівників АН УРСР, нагороджених орденами та медалями СРСР на честь 25-річчя академії, було тільки 15 жінок, з яких шестеро не мали наукових ступенів [67].

Отже, матеріали періодичних видань періоду війни створювали в уяві читача чоловічий образ пересічного працівника вищого навчального закладу або науково-дослідної установи.

У зовнішньому вигляді такого представника науково-педагогічної інтелігенції досліджуваного періоду все ще проглядаються риси, характерні для старих дореволюційних науковців: класичний костюм, біла сорочка, краватка, вуса та борідка, окуляри, велична постава, суворий погляд, певна відстороненість, заглибленість у власні думки [65]. Саме так виглядає професор Академії мистецтв Латвійської РСР тов. Залькашіс і багато інших його колег [35], що пояснюється тим, що переважна більшість діячів академічної науки даного періоду в СРСР були представниками дореволюційної наукової школи. Консервативна зовні-

шність створювала певну дистанцію між пересічним громадянином і вченим.

Разом з цим, у роки Другої світової війни зовнішній вигляд викладача-науковця зазнав деяких коректив, став більш демократичним. Поряд з традиційним костюмом у гардеробі вченого з'являється і військова форма [66]. Так, на світлинці, розміщеній на першій сторінці газети «Радянська освіта» від 16 березня 1945 р., декан історичного факультету Вінницького педінституту вже не у традиційному цивільному костюмі, а у гімнастерці. Це, ймовірно, повинно було підкреслити, що до його науково-педагогічних чеснот додалася і служба у лавах діючої армії [48].

Була ще одна обставина, що змушувала інтелігенцію носити військовий одяг. Якщо у 1930-х рр. костюм для представника розумової праці був більш-менш доступним елементом гардеробу, то у роки війни він перетворився на предмет майже недосяжний навіть для викладачів провідних вишів країни. Доказом цього є слова керівника Київського державного університету, який 1 вересня 1944 р. з прикрістю визнавав: «У нас стоїть питання про недопуск на лекції деяких з провідних професорів, тому що у товаришів немає сорочок, немає піджаків, немає черевик» [72, арк. 8]. Архівні документи містять чимало прикладів, коли викладачеві нічого було одягти та взути на роботу.

Ідеалізований образ представника науково-педагогічної інтелігенції досить інтенсивно експлуатувався тоталітарною владою. Оскільки у СРСР громадянам прищеплювався науковий світогляд, то думка вченого вважалася істиною в останній інстанції та високо цінувалася у суспільстві. Тому нерідко академіки, професори та доценти у газетах фігурують не як герої публікацій, а як їх автори (акад. В.Л. Комаров, акад. О.В. Палладін, акад. І. Грабар, акад. П.Г. Тичина, проф. В. Бондарчук, проф. М. Григор'єв, проф. С. Смолінський, доцент А. Ішук, доцент Ф. Єневич та інші) [9; 14; 20; 53]. Публікації вчених стосувалися досить різноманітного кола проблем: безпосередньо науки, освіти, економіки, суспільного життя, літератури тощо. Так, доцент Алмазов виступав своєрідним позаштатним кореспондентом газети «Вінницька правда», висвітлюючи діяльність Вінницького медичного інституту [30; 33]. Наукові регалії дійсно додавали солідності матеріалу, і читач міг бути впевненим, що це думка справжнього експерта. Так, присутність серед членів Надзвичайної державної комісії по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників в Одеській

області дійсного члена АН УРСР І.Г. Маркелова, професора судової медицини Одеського медичного інституту Ф.Н. Жмайловича та доцента А.Н. Целларіуса в очах читачів надавала висновкам цієї комісії наукової ваги [27].

Статус вчених широко використовувався задля популяризації марксистської ідеології серед населення приєднаних до УРСР українських етнічних земель. Науковці з високих трибун закликали вивчати марксизм-ленізм, подавали власний приклад [24; 36]. Особи з вченими званнями були авторами публікацій про комунізм і про вождів партії [71].

Високий авторитет представників української науки серед українського населення, зокрема, академіків М.С. Возняка, Ф.М. Колесси, Д.І. Яворницького, професора І.П. Крип'якевича використовували для піднесення впливу радянської влади у західних областях України [18; 24; 47]. Наприклад, виступ М.С. Возняка на обласній нараді інтелігенції Львівської області 30 листопада 1944 р. було схарактеризовано так: «Промова академіка Возняка яскраво свідчить про глибоку, щирю любов старої інтелігенції Західної України до своєї вітчизни, до більшовицької партії» [24].

Представники науково-педагогічної інтелігенції були і на передовій боротьби з релігією, закликаючи викорінювати релігійні традиції, спростовуючи релігійні уявлення про походження життя тощо [28; 55].

Вчені виступали також знаряддям боротьби з українськими націоналістами. Так, у газеті «Вільна Україна» від 2 грудня 1944 р. зазначалося: «Академік Возняк з гнівом говорить про україно-німецьких націоналістів і закликає українську інтелігенцію до нещадної боротьби з ними» [24].

Представники науково-педагогічної інтелігенції, являючи собою еліту нації, кращих її представників, були надзвичайно «вигідними» для радянської пропаганди жертвами німецьких окупантів, Тому у пресі часто згадуються імена замордованих нацистами вчених [17; 31]. Тільки у Львівському університеті, як повідомляла «Вільна Україна», за роки окупації жертвами німців стали 45 професорів і доцентів [23].

Отже, аналіз періодичної преси періоду Другої світової війни дозволяє зробити висновок, що у суспільній свідомості утверджується образ ідеального представника науково-педагогічної інтелігенції, що був визначним вченим і педагогом, мав високі моральними якостями та виконував велику місію – прославити радянську батьківщину своїми науковими досягненнями, сприяти обороноздатно-

сті країни, поширювати наукові та політичні знання серед населення, готувати висококваліфіковані кадри радянської інтелігенції. Щире захоплення наукою, відданість своїй справі та комуністичній партії, готовність до самопожертви й активна громадянська позиція – ось що вирізняло представника науково-педагогічної інтелігенції Радянської України даної епохи. Зовнішній вигляд радянського вченого також відповідав ідеальному стандарту доби, проте мав консервативні риси, які дещо нівелювалися через війну.

Згідно з матеріалами преси, представник науково-педагогічної інтелігенції був чоловіком. Образи жінок-учених у газетній періодиці є нечисельними, а також показовими, парадними, що дозволяє зробити висновок – вони були нетиповими для УРСР. Ще однією особливістю образу радянського науковця на відміну від образу вчителя була його персоніфікованість, у газетних публікаціях набагато частіше згадуються провідні діячі науки, ніж пересічні викладачі вишів. Можна говорити і про більшу увагу преси до представників точних і природничих наук, ніж до гуманітаріїв. Водночас, на національності представників науково-педагогічної спільноти у пресі наголошували не часто. Соціальний статус і рівень життя радянського вченого змальовувалися у газетах надзвичайно високими, хоча справжнє ставище багатьох представників науково-педагогічної інтелігенції було далеким від ідеалу. Формування образу радянського вченого відбувалося шляхом протиставлення позитивних героїв, які становили більшість і окремих антигероїв, на яких лежить провина за всі проблеми у підготовці кадрів радянської інтелігенції. З початком війни негативний образ внутрішнього ворога у періодичних виданнях витісняється образом ворога зовнішнього. Антигероєм наукової сфери стає злий і жадібний професор-іноземець. Цей образ відбивав державну політику, яка мала на меті утвердження у свідомості населення міфу про ідеологічну єдність радянського народу.

Створений пресою глорифікований образ радянського вченого досить інтенсивно експлуатувався тоталітарною державою задля досягнення ідеологічних і практичних цілей: популяризації марксистської ідеології, прославлення СРСР, вождів партії, радянського способу життя, боротьби з релігією, українськими націоналістами тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистра М.О. Науково-педагогічна інтелігенція радянської України напередодні Другої світової війни: соціально-демографічний аналіз // Нові сторінки історії Донбасу. Кн. 26. Вінниця: ДонНУ ім. В. Стуса, 2017. С. 87-102.
2. Бистра М.О. Образ радянського вчителя у періодичних виданнях України кінця 1930-х рр. на прикладі газети «Більшовицька правда» // Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич: Посвіт, 2017. Вип. 5. С. 138-144.
3. Більшовицька правда. 1937. 30 липня. №173 (1509).
4. Більшовицька правда. 1937. 3 листопада. №253 (1589).
5. Більшовицька правда. 1938. 13 березня. №59 (1696).
6. Більшовицька правда. 1938. 20 травня. №113 (1750).
7. Більшовицька правда. 1939. 3 січня. №2 (1939).
8. Більшовицька правда. 1939. 15 січня. №12 (1949).
9. Більшовицька правда. 1939. 17 січня. №14 (1951).
10. Більшовицька правда. 1939. 17 лютого. №39 (1976).
11. Більшовицька правда. 1939. 27 лютого. №47 (1984).
12. Більшовицька правда. 1939. 28 лютого. №48 (1985).
13. Більшовицька правда. 1941. 17 січня. №14 (2554).
14. Більшовицька правда. 1941. 30 березня. №75 (2615).
15. Більшовицька правда. 1941. 1 квітня. №76 (2616).
16. Більшовицька правда. 1941. 30 травня. №125 (2665).
17. Вільна Україна. 1944. 25 серпня. №42 (577).
18. Вільна Україна. 1944. 24 вересня. №64 (599).
19. Вільна Україна. 1944. 6 жовтня. №72 (607).
20. Вільна Україна. 1944. 13 жовтня. №77 (612).
21. Вільна Україна. 1944. 14 жовтня. №78 (613).
22. Вільна Україна. 1944. 21 жовтня. №83 (618).
23. Вільна Україна. 1944. 4 листопада. №93 (627).
24. Вільна Україна. 1944. 2 грудня. №112 (647).
25. Вільна Україна. 1944. 27 грудня. №130 (665).
26. Вінницька правда. 1944. 16 травня. №35.
27. Вінницька правда. 1944. 24 червня. №58.
28. Вінницька правда. 1944. 8 грудня. №169 (2872).
29. Вінницька правда. 1944. 16 грудня. №175 (2878).
30. Вінницька правда. 1944. 17 грудня. №176 (2879).
31. Вінницька правда. 1944. 28 грудня. №184 (2887).
32. Вінницька правда. 1945. 9 січня. №6 (2895).
33. Вінницька правда. 1945. 17 лютого. №33 (2922).
34. Вінницька правда. 1945. 8 березня. №47 (2936).
35. Вінницька правда. 1945. 7 квітня. №68 (2957).
36. Вінницька правда. 1945. 18 квітня. №76 (2965).
37. Вінницька правда. 1945. 28 квітня. №83 (2972).
38. Вінницька правда. 1945. 19 червня. №120 (3009).
39. Вінницька правда. 1945. 20 липня. №142 (3031).
40. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ: Глобус; Вік; Едмонт: Канадський ін-т українських студій Альбертського ун-ту, 1992. 175 с.
41. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20-30-х років: соціально професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк: Норд Прес, 2004. 456 с.
42. Прохоренко О.А. Повсякденне життя науково педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Київ, 2008. 265 арк.
43. Радянська Волинь. 1940. 28 травня. №98.
44. Радянська Волинь. 1940. 3 липня. №127.
45. Радянська Волинь. 1940. 2 жовтня. №205.
46. Радянська Волинь. 1940. 4 жовтня. №201.
47. Радянська Волинь. 1940. 15 жовтня. №216.
48. Радянська освіта. 1945. 16 березня. №11 (117).
49. Радянська освіта. 1945. 30 березня. №14 (120).
50. Радянська освіта. 1945. 18 травня. №22 (128).
51. Радянська освіта. 1945. 25 травня. №23 (129).
52. Радянська освіта. 1945. 1 липня. №29 (135).
53. Радянська освіта. 1945. 13 липня. №31 (137).
54. Радянська освіта. 1945. 20 липня. №32 (138).
55. Радянська освіта. 1945. 10 серпня. №36 (142).
56. Радянська освіта. 1945. 14 вересня. №41 (147).
57. Радянська Україна. 1944. 26 липня. №145 (7466).
58. Радянська Україна. 1944. 2 серпня. №150 (7471).
59. Радянська Україна. 1944. 16 серпня. №160 (7481).
60. Радянська Україна. 1944. 18 серпня. №161 (7482).
61. Радянська Україна. 1944. 9 вересня. №177 (7498).
62. Радянська Україна. 1944. 16 вересня. №182 (7503).
63. Радянська Україна. 1944. 19 вересня. №184 (7505).
64. Радянська Україна. 1944. 23 вересня. №187 (7508).

65. Радянська Україна. 1944. 26 вересня. № 189 (7510).
 66. Радянська Україна. 1944. 27 вересня. № 190 (7511).
 67. Радянська Україна. 1944. 3 жовтня. № 194 (7515).
 68. Радянська Україна. 1945. 3 січня. № 2 (7578).
 69. Радянська Україна. 1945. 5 січня. № 3 (7579).

70. Радянська Україна. 1945. 10 січня. № 7 (7583).
 71. Радянська Україна. 1945. 21 січня. № 15 (7591).
 72. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1. Оп.72. Спр.55. 61 арк.

Бистра Марія *Образ представника науково-педагогічної інтелігенції в українських радянських періодичних виданнях періоду Другої світової війни*

У статті, на основі комплексного аналізу матеріалів центральних і регіональних газет Радянської України періоду Другої світової війни, зроблено спробу відтворити образ представника науково-педагогічної інтелігенції, який популяризувався у радянському суспільстві. Робиться висновок про те, що матеріали періодичної преси відкривають широкі можливості для реконструкції уявлень владних структур про героя й антигероя «наукового фронту». Створений пресою образ радянського вченого був ідеалізованим та експлуатувався тоталітарною системою у пропагандистських цілях.

Ключові слова: науково-педагогічна інтелігенція, образ ученого, наука, вища школа, періодична преса, Друга світова війна

Быстрая Мария *Образ представителя научно-педагогической интеллигенции в украинских советских периодических изданиях периода Второй мировой войны*

В статье на основе комплексного анализа материалов центральных и региональных газет Советской Украины периода Второй мировой войны делается попытка воссоздать образ представителя научно-педагогической интеллигенции, который популяризировался в советском обществе. Делается вывод о том, что материалы периодической прессы открывают широкие возможности для реконструкции представлений властных структур о герое и антигерое «научного фронта». Созданный прессой образ советского ученого был идеализированным и эксплуатировался тоталитарной системой в пропагандистских целях.

Ключевые слова: научно-педагогическая интеллигенция, образ ученого, наука, высшая школа, периодическая преса, Вторая мировая война

Bystra Maria *The image of the representative of the scientific and educational intelligentsia in the Ukrainian Soviet periodicals during the Second World War*

The materials of the periodical press open wide opportunities for reconstructing the images of authorities and party about the hero and antihero of the «scientific front» and for recreating the image of the scientist in the public consciousness. An ideal representative of the scientific and educational intelligentsia was described in the newspapers as an outstanding scientist, pedagogue and public figure with high moral qualities which fulfilled a mission of state importance. The image of the Soviet scientist, created by the press, was idealized and exploited by the totalitarian system for state purposes.

The article is based on the materials of the central and regional newspapers of Soviet Ukraine (Radianska Ukraina, Radyanska Osvita, Bilshovitska Pravda, Vinnytska Pravda, Radianska Volyn, Vylna Ukraina), which were official press organs of the central and the regional party and authorities of the Ukrainian SSR. The author has attempted to recreate the official image of the representative of the scientific and educational intelligentsia of Soviet Ukraine on the basis of a comprehensive analysis of the publications of the periodical press during the period from 1937 to 1945.

The author has focused attention on the social role of Soviet science, higher education in Soviet society, the social status of the representative of the scientific and educational intelligentsia, and on the techniques that were used in the Soviet newspapers for the formation of public opinion. The article makes generalizations about the typical appearance of a scientist and other characteristics (age, sex, social and professional activity) that the workers of Science and Higher Education of the Ukrainian SSR had in the given period. The author noted some changes in the image of the scientific and pedagogical worker connected with the Second World War.

Keywords: scientific and educational intelligentsia, image of a scientist, science, higher school, periodical press, Second World War